

1960-2000 DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE ELİT ZİHNİYETİ

Gazi Berber*

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye’nin modernleşme sürecinde kendine has özellikler taşıyan, 1960-1980 ve 1980-2000 arası dönemde, küçük burjuva aydınındaki kültürel değişimi karşılaştırmalı olarak anlamaktır. Bu amaç doğrultusunda, 1960–1980 ile 1980–2000 yılları arasında yazılan ve küçük burjuva aydınınu konu alan “Tutunamayanlar, Bir Düğün Gecesi, Kara Kitap, Yüz:1981” isimli romanlarda; bu aydınların “Doğu Batı”, “aydın halk”, “kent taşra” ikilikleri, ayrıca iktidara ve zenginliğe bakışlarındaki değişim saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden “belge incelemesi”nin özel bir türü olan hermeneutik teknik kullanılmıştır. Her iki dönemde küçük burjuva aydınıının iktidara bakışında belirgin bir farklılık bulunmamakla birlikte “Doğu Batı”, “kent taşra”, “aydın halk” ikilikleri ve zenginliğe bakışlarında çeşitli farklılıklar vardır.

Anahtar sözcükler: Küçük burjuva aydını, Türk romanı, seçkinler, Türk modernleşmesi.

MENTAL SET OF THE ELITE IN TURKEY IN THE PERIOD OF 1960-2000

ABSTRACT

Main aim of this thesis is to understand cultural transformation of petite bourgeoisie intellectuals, in sui generis periods of 1960-80 and 1980-2000, in Turkey’s modernization process. In accordance with this aim, it is tried to be understood that the transformation of petite bourgeoisie intellectuals perception of “east-west”, “intellectual-public”, “city-countryside” dualities and power and richness, by the novels which had been published between the periods of 1960-80 and 1980-2000; “Tutunamayanlar, Bir Düğün Gecesi, Kara Kitap, Yüz:1981”. “Hermeneutic technic”, one of the specific sort of documentary research, which is a qualitative research method, is used in this research. Despite the fact that there isn’t an obvious difference between two periods from the point of power, there are several differences from the point of “east-west”, “intellectual-public”, “city-countryside” dualities and richness for petite bourgeoisie intellectuals.

Keywords: Petite bourgeoisie intellectual, Turkish novel, elites, Turkish modernization

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu’nda savaşlarda alınan yenilgiler, Batı karşısında gerilik bilincinin oluşmasını sağlamıştır (Berkes 2006; Zürcher 2006; Lewis 2004). Bu bilincin devletin kurtarılması ve reforme edilmesine yönelik üretim ve girişimleri, önce askeri alanda mühendis yetiştirmeye başlamış; doktor, öğretmen, subay, bürokrat ile devam etmiştir. Batı örneği izlenerek yetiştirilen ve Osmanlı Türk modernleşmesinde önemli işlevler gören bu toplumsal grup, nevi şahsına münhasır bir Y.K.B’dir (1). Onlar öncelikle devlet kadrolarında istihdam edilmişlerdir. Sanayileşmenin ve özel sektörün gelişmeye başladığı 1950’li yıllardan sonra büyük bir hızla sayıları artmış ve 1980’li yıl-

larda yapılan reformlarla birlikte özel sektör yoğunluklu bir istihdam alanına sahip olmuştur (Şimşek 2005).

Osmanlı Türk geleneğinde küçük burjuva aydını (2) bütün modernleşme sürecinin mimarıdır (Mardin 2005; Berkes 2006; Lewis 2004; Belge 1983).Varolan bilgi şemasının ve kültürel yapının sarsıldığı 19. yüzyıldan itibaren bütün modernleşme sürecini gazeteci, edebiyatçı, subay, öğretmen, avukat... olarak yöneten hep bu toplumsal tabaka olmuştur (Lewis 2004; Berkes 2006).

Batı karşısında alınan askeri yenilgilerin yarattığı gerilik bilinci ve kurtuluş olarak Batı toplumlarının teknoloji ve kültürünün alınmak istenmesi; Doğu Batı ikilemini önemli bir tar-

* Dr, Anadolu Üniversitesi SBE İletişim ABD Doktora Programı Mezunlu

tışma konusu olarak toplum gündemine getirmişti (Çetinsaya 2004; Berkes 2006; Gökalp 1970). Osmanlı Türk modernleşmesi yoğun Batı etkisinde gerçekleşmiş ve bu etkiden önce saray, sonrasında ise Batı tipi okullarda yetişen K.B.A. etkilenmiştir. Doğu ve Batı kültürlerinin ikisi birden aydınların zihninde ve toplumsal yaşamın her alanında etkili olmaya başlamıştır (Mardin 2004a; Belge 1983).

Osmanlı İmparatorluğu'nda saray ve halk kültürleri arasında varolan ikilik; modernleşme sürecinde Batı kültürünün de etkisiyle yeni boyutlar kazanarak K.B.A. ve halk arasındaki ikilik olarak devam etmiştir (Gökalp 1970). Dünyayı yazılı kültürle anlamlandıran K.B.A. ve dünyayı sözlü kültürle anlamlandıran halk kitleleri arasındaki mesafe; Batı medeniyetinin K.B.A. üzerinde etkili olmasıyla daha da büyümüştür (Mardin 2004a).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde hem Batıdaki aydınlanma düşüncesinden etkilenen aydınların, hem gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu İstanbul ve Selanik ile Anadolu taşrasının kültürel çelişkisi büyüktür (Mardin 2004a). K.B.A. için taşra, milli edebiyat akımı, dilde sadeleşme ve halka yönelik akımların da etkisiyle önemli bir ilham kaynağı olmuştur (Berkes 2006; Gökalp 1970). K.B.A.'nın bu dönemlerdeki taşraya bakışını Köy Enstitüleri'nin kurulması ve 1950'li yıllarda başlayıp 1980'lere kadar etkisini sürdüren köy romanlarında izlemek mümkündür. 1980'li yıllara kadar taşra, hem "öğrenilen", hem de "öğretilen" ve değiştirilmesi gereken bir yeri sembolize etmektedir. 1980'li yıllardan sonra taşranın K.B.A.'nı için taşıdığı önem azalacaktır (Bora 2005).

Toplumsal tabakalaşmanın ürettiği doğal sonuçlardan birisi insanların üzerinde kurulan tahakkümün kurumsallaşması ve sistematik bir hal almasıdır (Şenel 2001). Batı toplumlarında Antik Yunan ve Roma geleneğinde de görülebileceği gibi sınıflara dayalı bir tabakalaşma bulunmaktadır (Davies 2006; Şenel 2001). Devlet dışında merkezkaç güç odaklarının var olması Batı geleneğinde aydınların bağımsızlaşması için uygun bir ortam yaratmıştır. Osmanlı Türk geleneğinde ise devlet temel iktidar odağı olarak alternatif güç odaklarının oluşmasına izin vermemiştir. Bu çerçevede oluşan zihniyet dünyası K.B.A.'nın devlet içinde ken-

disini konumlandırmasına ve iktidarın bir parçası olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur (Mardin 2006; Ülgener 2006b; İnalçık 2005).

Osmanlı Türk geleneğinde zenginlik iktidarın bir fonksiyonudur (Ülgener 2006a; Mardin 2004b). Batı toplumlarında ise iktidar zenginliğin bir fonksiyonudur. Bu yapısal farklılık, zenginliğin temel iktidar odağı olan devletin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buna rağmen 1980'li yıllara kadar kendini devlet ile özdeşleştiren K.B.A. için zenginlik, halkta olduğu gibi olumsuz bir çağrışıma sahiptir (Mardin 2004b). 1980'li yıllardan başlayarak zenginliğe bakış bütün toplumda olumlu yönde farklılaşmaya başlamıştır (Bali 2002).

Bütün toplumsal tabakalar gibi K.B.A. da belli karakteristiklere sahiptir. Bilgiye ve eğitime dayalı olarak elde edilen statü nedeniyle ortaya çıkan "üstünlük bilinci"; bilgi ile ve bilgi sayesinde toplum ile arasına mesafe koyma; kitabi bilginin yarattığı idealize edilmiş toplumsal hedefler nedeni ile ütopyacılık; bilgi ve kültürel analiz yeteneğinin sonuçlarından birisi olan liderlik bunlar arasındadır.

Bu araştırma, K.B.A.'nın 1960–1980 ve 1980–2000 arası dönemde yaşadığı dönüşümü ve temel eğilimlerini Türk romanı üzerinden ve Türkiye'deki modernleşme ile ilgili temel tartışma alanları bağlamında karşılaştırmalı olarak anlamaya yönelik bir çalışmadır. Bu bağlamda, Türk modernleşme sürecinin yarattığı sosyo-kültürel dönüşüm, bu sürecin toplumda ortaya çıkardığı yeni zihinsel kalıplar, yaşam tarzları, statü farklılaşması ve sınıfsal boyut, küçük burjuva aydınının Türk romanındaki betimlenmesi çerçevesinde ele alınmıştır. Küçük burjuva aydınının betimlenmesinde, Türk modernleşme sürecinde önemli yer tutan temel tartışma alanları olan Doğu-Batı, aydın-halk, kent-köy ikilikleri ile zenginliğe bakış ve iktidara bakış irdelenmiştir.

1. KÜÇÜK BURJUVA AYDINININ ÖZELLİKLERİ

1980'li yıllara kadarki zihniyet dünyasında devletin merkezi bir konumda yer aldığı görülmektedir (Belge 1983). Dolayısıyla, Osmanlı Türk geleneğinde K.B.A. insanlar; başlangıçta bütünüyle bürokrasi içinde yer almıştır. Bu durum K.B.A.'nın şekillenmesinde de önemli

bir etkiye sahiptir. Taşrada görev üstlenen K.B.A. halkın ötesinde “ayrıcalıklı” bir konumda olmuştur. “Halkın dışında ve üstünde” olma durumu, geleneksel iktidarı temsil eden devletin K.B.A.’nın zihniyet dünyasında kemikleşen bir yer edinmesini kolaylaştırmaktadır (Ülgener 2006b).

Geleneksel yüksek öğretim sisteminin K.B.A.’ya yüklediği görev, halkı aydınlatma ve onu değiştirme biçiminde formüle edilmiştir (Belge 1983). Bu görev bilinci; 1980 sonrasında kadar, K.B.A.’nın Osmanlı Türk modernleşmesi sürecinde ortaya çıkışından itibaren sergilediği belirgin bir özelliğidir. Öğretme misyonu; bu çerçevede, K.B.A.’nın bazı durumlarda zor kullanarak öğretme biçimini meşru kılan zihniyetini de içermektedir.

Osmanlı toplumundaki fıkıh alışkanlığı, K.B.A. için de geçerli bir özelliktir ve Batı düşüncesinden aktarmacılık alışkanlığı ile birlikte günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Meriç 1983). Bu çerçevede Osmanlı Türk geleneğinde K.B.A. “yaratıcı” değil “tekrarcı” , “aktarmacı” kişiliklerdir.

K.B.A.’nın diğer bir karakteristiği halkın dışında ve üstünde yer alma bilincidir (Ülgener 2006b; Çetinsaya 2004). Batıdan gelen “doğru” bilginin aktarılması sürecindeki üstünlük algısı, K.B.A.’nın halka bakışını etkileyen faktörlerden birisidir. K.B.A. halk ile aynı dili konuşmamaktadır. Öncelikle kitabidir ve dünyayı anlamlandırma biçimi halktan farklıdır. Sözlü kültür geleneğine yaslanan halk kültürü, kitabi bilginin ürettiği idealler ve ütopyalar için uygun bir zihniyet dünyası üretmemektedir. Hayat içinde karşılaşılan sorunlar için pratik çözümler üretmek halk kültürünün özelliklerinden birisidir. Dünyayı algılama biçimindeki bu farklılık K.B.A. ile halk arasındaki en önemli iletişim sorununu üretmektedir.

K.B.A.’nın diğer bir özelliği; Batılılaşma deneyimi sürecinde öğrendiği ve benimsediği yaşam tarzıdır. Batı toplumlarından öğrenilen davranış kalıpları ve değerler sistemi K.B.A. ile halk arasındaki yaşam pratiğinde büyük bir mesafe üretmiştir (Mardin 2004a; Meriç 2005).

1980 sonrasında dünyadaki dönüşüme paralel olarak serbest piyasa ekonomisine geçilmiş ve devlet küçülmeye başlamıştır (Şenatalar 1995;

Oyan 1995). Osmanlı İmparatorluğu’ndaki reform sürecinde devlete bürokrat yetiştirmek için kurulan yüksek öğretim sistemi özel sektöre yönetici yetiştirmek üzere kendisini yeniden tanımlamıştır. Bu yeni durumun üreteceği zihniyet değişimi; özel sektörde istihdam edilmenin yarattığı ve özel hayata yayılan yeni bir yaşam tarzı ve anlayışı ile eklenerek K.B.A.’nın kendisini tanımlama biçiminin değişmesini getirmiştir (Şimşek 2005; Bali 2002). Batının ürettiği “doğru” bilginin aktarılması misyonu bu süreçte zayıflamaktadır. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler bilgiyi aktaran K.B.A.’nın bu fonksiyonunun ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Kentleşmenin ve bununla eşzamanlı olarak gerçekleşen refah artışının yarattığı toplumsal tabakalar arasında yukarıya doğru hareketlenme ve tüketimin bütün toplum katmanları için bir “yaşam tarzı” halini alması 1980 sonrasında K.B.A. ile halk arasındaki yaşam tarzı üzerinden oluşan mesafenin silikleşmesine neden olmaktadır (Oktay 1995). K.B.A. Osmanlı Türk geleneğinde belirli tartışma alanları üzerine düşünmek durumunda kalmış ve kendisi de bu tartışma alanlarından etkilenmiştir.

2. TÜRK MODERNLEŞMESİ SÜRECİNDE BELİRLEYİCİ OLAN EKSENLER VE TARTIŞMA ALANLARI

2.1 Doğu Batı

Osmanlı ve Türk toplumlarında Doğu ve Batıyı niteleyen özelliklerin, dolayısıyla modernleşmenin iki farklı şekilde değerlendirildiği söylenebilir. Berkes (2006), Tekeli (2004), Gökbal (1970) ve Tanpınar (2007) ... gibi düşünürler modernleşmeden yana tavır koymaktadırlar. Onlar modernleşmeyi savunurken medeniyet dairesi değiştirmenin doğal ve gerekli olduğunu ileri sürmektedirler. Çünkü burada bir tercih değil bir zorunluluk söz konusudur. Karşı görüşte olan Sezer (2000), Güngör (2006) ve Hilmi Yavuz (2000) gibi düşünürler ise bunun bir zorunluluktan ziyade bir “tercih” ama yanlış bir tercih olduğunu belirtirler. Onlara göre yapılan tanımlamalar Batı merkezlidir ve tahakküm kurucudur. Aydınlar ise bu süreçte halka yabancılaşmaktadırlar. Aşağıda bu iki yaklaşımın temel savları kısaca açıklanmaktadır.

Birinci grupta yer alan aydınlara göre Batıda ortaya çıkan “modernite projesi”; onu kaçınılmaz olarak dünyayı değiştirmeye yöneltmiştir. “Eğer bu proje dünyanın başka bir yerinde ortaya çıkmış olsaydı, aynı şekilde tüm dünyayı değiştirecek bir etki yaratacaktı” (Tekeli 2004: 19). Çünkü modernite evrenselidir. O nedenle Batıda ortaya çıkan modernite projesi belli özellikleri ile Doğu olarak tanımlanan coğrafyayı da etkilemiş ve Batılılaşma süreci bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Batılılaşma taraftarlarına göre söz konusu olan “Batıcılık” değil, evrensel bir modernite projesine eklenmektedir (Ülken 1994; Tekeli 2004). Ülken (1994) medeniyetin bir bütün olduğunu, dolayısıyla bu eklenme sürecinde seçmecî bir şekilde kültür-tekniğin ayrımının da yapılmaması gerektiğini belirtir.

Modernleşmenin bir tercih olarak benimsenmesi gerektiği görüşünü savunanlardan Ziya Gökalp, kendi grubundaki insanlardan bir yönü ile farklı düşünmektedir. Bu yön, doğru bir sentez yakalanması gerektiği fikridir. Ziya Gökalp (1970), Akdeniz kıyılarında yaşayan ulusların ortak medeniyeti olan “Akdeniz Medeniyeti”nden eski “Yunan Medeniyeti”nin; ondan doğan “Roma Medeniyeti”nden de Doğu ve Batı medeniyetlerinin doğduğunu ileri sürmektedir. Gökalp, Doğu ve Batı medeniyet daireleri için şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

...başka bir mantığı, başka bir estetiği, başka bir hayat görüşü vardır. Bundan dolayıdır ki, medeniyetler birbirine karışmıyorlar. Yine bundan dolayıdır ki, bir medeniyeti bütün sistemiyle kabul etmeyenler, onun bazı kısımlarını alamıyorlar... Bu noktayı iyi anlamamış Tanzimatçıların bizi Avrupa medeniyetine dış görünüşü taklit etmek yoluyla sokmağa kalkmaları, bundan dolayı kısır kaldı (Gökalp 1970: 54-55).

Gökalp’e göre (1970), Doğu ve Batı iki ayrı medeniyet dairesidir ve gerektiği zaman hars korunmak suretiyle medeniyet dairesi değiştirilebilir. Nitekim Yahudiler Doğu medeniyet dairesine, Japonlar uzak Doğu medeniyet dairesine ait olmalarına rağmen ilerlemeleri sonrası Batı medeniyet dairesine girmişlerdir. Yapılması gereken doğru bir sentez yakalamaktır. Aksi takdirde “kültürel yozlaşma” ve “gerileme” kaçınılmazdır.

Hilmi Yavuz, aydınlanma düşüncesi ile karşılaşan Osmanlı aydınlarının bütün Avrupa düşüncesi geleneğini “göremediğini” ve Batıyı yanlış anladığını belirtir; sonuç olarak 200 yıllık Batılılaşma serüveninin sonucunun Batılılaşma değil “oryantalizm” olduğunu söyler. Ona göre, aydın sınıfı Türkiye’de Türkiye’yi Batının gözü ile görmektedir (Yavuz 2000: 102). Güngör (2006), Batılılaşma sürecinin halka yabancılaşmış aydınlar ürettiğini ve bunun temel sebebinin “kozmpolit” zihniyet dünyası olduğunu belirtir.

Modernleşme ve/veya Batılılaşma süreci büyük tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Ortaya çıkan büyük değişim, toplumsal yaşamın bütün alanlarına sirayet etmekte ve bütün toplumu dönüşüme zorlamaktadır. Bu süreç aydınların Doğu ve Batı ile ilişkisini modernleşme sürecinin başından beri büyük bir tartışma alanı haline getirmekte ve bu tartışma günümüzde de devam etmektedir.

2.2. Aydın Halk

Küçük burjuva aydınının dönüşümünün gözleneceği “aydın-halk” ikiliği, yukarıda özetlenen “Doğu-Batı” ayrımının Osmanlı Türk toplumundaki izdüşümü olarak görülebilir. Batı aydına, Doğu ise halka karşılık gelmektedir. Batının Doğuyu modernleştirmek istemesi gibi, aydın da halkı modernleştirmek istemektedir.

Osmanlı Türk geleneğinde aydınlar ile halk arasında büyük bir mesafe olduğu ve bu mesafenin mutlaka kapatılması gerektiği konusunda düşün insanları (Gökalp 1970; Mardin 2006; Berkes 2006) hemfikirlerdir. Ancak bu sorunun üstesinden gelmede yaşanan sıkıntıların, aydınların kültüründen mi yoksa halkın kültüründen mi kaynaklandığı konusunda farklı düşünülmektedirler.

Mardin (2004a), Osmanlı İmparatorluğu’nda katı bir statü düzeni olduğunu ve bunun sonucunda da kültürel bir bölünmenin yaşandığını belirtmektedir. Bu bölünme saray ve taşra kültürü arasında oluşmuştur. Bir sermaye sınıfının yokluğu ve sarayın toplum üzerinde dolaysız tahakküm kurabilmesi, özerk kültürel alanların ortaya çıkmasını engellemiştir. Taşra durağanlaşmış, saray ise yüksek kültürü üretmiştir. Aydınlar kültürlerini bu gelenek üzerine

inşa ettikleri için halka gitmeye çalıştıklarında bile saray kültürüne sırtlarını dayamak ve halkı ötekileştirmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki bu kültürel bölünme, Tanzimat sonrasında Batılılaşma ile eklenmiş ve yeni şekiller alarak devam etmiştir.

İstanbul’da kültürel ayırım coğrafidir. Bir tarafta, Frenkler, Levantenler, taş binalar, yabancı töreler, günah ve işretle dolu olan Beyoğlu, diğer tarafta, mahalle sathında beraberliğin yaygın olduğu ve sıkı bir cemaatin oluşturduğu şehrin Müslüman kesimi (Mardin 2004a: 38).

Halk için Beyoğlu, korkulan ve nefret edilen ötekiyi temsil etmeye başlamıştır (Mardin 2004a: 40). Halk değerlerinin seçkinlere karşı savunulması tarihsel bir süreklilik arz eder (Mardin 2004a: 54). Bu bağlamda, modernleşme sürecinde ortaya çıkan yeni eğitilmiş ve Batı kültürü almış tiplerin halkta bir tepki yaratması kaçınılmazdır.

Aydın problemine geniş bir tarihsel perspektif içinden bakan Ülgener, Osmanlı Edebiyatı’ndan seçtiği “terkib-i bend”ler üzerinden toplumdaki iki ana tipin (Ziya Paşa ve Ruhi) zihniyet dünyasının analizini yapar.

Birinde rütbe ve mansıp dağıtımının üst kademelerine tırmanmayı başarmış bürokrat entelektüel karışımı ihtiras insanının hırçınlıkları, sancıları; öbüründe şeyh ve eşraf karışımı feodal düzenin alt (veya en fazla orta) kademelerinde kalakalmış halk adamının mütevekkil, deryadil, “dil ü canı ile kazaya rıza vermiş” örneği! Biri, kısacası, “tavan”ın, öbürü “taban”ın insanı! ... Tabanın dertleri ile hemhal olmayı Paşa hiçbir zaman ciddi olarak hatırandan geçirmemiştir. Kavgası çatıda ve üsttedir. Ruhi’de ise üst ve çatı: Tırmanmayı bir an hayal etmediği bir yükseklik (Ülgener 2006b: 38).

Toplumsal yapıdaki büyük değişimlere rağmen K.B.A. Ziya Paşa tipinin zihniyet dünyasını taşımaya devam edecektir. İttihat ve Terakki Fırkası’nın yönetici elitleri, ayrıca Cumhuriyet’in kuruluş sürecinde etkili olan mektepli “entelektüel” ve yüksek bürokratlar Ziya Paşa tipine işaret etmektedir.

Güngör (2006) Tanzimat’la başlayan ikili eğitimin doğal sonucu olan kültürel bölünmenin; aydınları “medreseliler” ve “mektepliler” olarak ikiye ayırdığını belirtmektedir. Osmanlı döneminde halka vaaz veren hocalarla medreselerde eğitim verenler aynı kişilerdir; dolayısıyla medreseliler ile halkın referans çerçevesi aynıdır. Osmanlı’da halk ile münevveri ayıran bilgi ve kabiliyet farkıdır. Toplumdaki en üst tabaka, halkın da paylaştığı kültürün ince ve işlenmiş yönünü temsil etmektedir. Ancak Cumhuriyet döneminde yapılan devrimlerle medreselilerin etkisi en alt düzeye indirgenmiş; gerçekleştirilen kültürel dönüşüm halk ile aydınlar arasındaki mesafenin iyice açılmasına neden olmuştur.

Aydınlar ile halk arasındaki mesafe; Osmanlı’da, aşılması gereken önemli bir kültürel sorundur. “...Yeni kurulacak devletin temel politikası halkın millî kültürünü işleyerek Batı medeniyet dairesine girmek olmalıdır” diyen Gökalp (1970), halka yabancılaşmış kozmopolit kentlilerin karşısında millî kültürü işleyecek olan mekteplilerden yanadır. Ancak Cumhuriyet döneminde Gökalp’in formülü değil, topyekûn Batılılaşma benimsenecektir. Gökalp’in bakış açısıyla bu durum, “kozmpolit” ve halka yabancı kültürün mektepliler eliyle üretilmesi anlamına gelmektedir.

Mümtaz Turhan da, Cumhuriyet devrimleri sonrasında yetişen aydınların çok ciddi sorunlar ürettiğini düşünmektedir. 1959 yılında yazdığı “Garplılaşmanın Neresindeyiz?” isimli eserinde; Cumhuriyet dönemi eğitim sistemi ve ürünleri için şu değerlendirmeyi yapar:

Bizde... Tahsil sistemi, bilgi diye verdiği bazı malumat kırıntılarına mukabil en bariz milli karakter vasıflarını tahrip eder; verimsiz de olsa halk çalışkandır, münevver tembelliği öğrenir; ... Halk kanaatkâr, ağırbaşlı, vakur ve hürmetkârdır. Münevver açgözlü, laubali, şarlatan, ya saygısız veya dalkavuk olur. Halk umumiyetle dindar ve manevi kıymetlere hâlâ bağlıdır, münevver ise, ne dindar ne dinsiz fakat çok iptidai, dar ve çok fena tarzda materyalist olmuştur (Turhan 1959: 56).

Yukarıda örneklenen halk-aydın arasındaki “ikilik”, Berkes (2006) tarafından daha farklı değerlendirilmektedir. Ona göre, Cumhuriyet devrimlerinin ortaya çıkması, toplumsal deği-

şimin doğal bir sonucudur ve Tanzimat sonrasında yaşanan ikilikler devrimlerle ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet devrimleri yeni bir yöneliştir ve çağdaşlaşma sürecinde geleneği temsil edene karşı çağdaş olanı temsil etmektedir. Ona göre, bu ikiliğin ortadan kaldırılmasında kullanılan yöntemler bir zorunluluktur. Berkes, Gökalp tarafından ortaya atılan formülün de Cumhuriyet devrimleri sürecinde aşıldığını belirtmektedir. Ahmet Mithat ve Namık Kemal kuşağı tarafından tartışılmaya başlanan ve Cumhuriyet devrimlerine kadar sürdürülen anlayışa göre; Batı uygarlığınca yapılan baskının sonucu olan değişimler, bu uygarlığın “maddî” yönlerine açık, “manevî” yönlerine kapalı tutulacaktır. Berkes ise, bir uygarlığın bütün olduğunu ve bu formülün yürümeyeceğini şu şekilde dile getirmektedir:

Cumhuriyet dönemi değişmelerinin devrimsel niteliği, işte bu formüldeki sınırları yıkmıştır. ... Cumhuriyet dönemi devrimlerine özelliklerini veren yan, 2. Mahmut zamanında başlayan eğrilmelerin, çarpılmaların, ikiye üçe bölünmelerin çağdaş uygarlık düzeyine uygun olacak yolda bütünleştirilmesi, tutarlılık kazandırılmasıdır (Berkes 2006: 524).

Berkes'e göre, ortaya çıkan kültürel ikiliğin ortadan kaldırılması sorunu; mekteplilerin hegemonyasını kurmasıyla çözülecektir. Mektepliler Batı uygarlığı dairesindedir ve hars-medeniyet ayrımı süreç içinde önemini yitirmiştir. Dönemin bu en ileri uygarlığı bütünüyle ithal edilecek, bunun öncülüğünü de mektepliler yapacaktır.

Özetlemek gerekirse, Osmanlı döneminde başlayıp Cumhuriyet'ten sonra da devam eden aydın-halk ikiliğinde; halktan yana düşünürler, Batı kültürünün benimsenmesiyle birlikte halka yabancılaşmanın ortaya çıktığını, Batının misyonerliğini yapan aydınların “hatalı” olduğunu ileri sürmektedirler. Halk Batılılaşmış aydını, Yakup Kadri'nin “Yaban” isimli romanında olduğu gibi; “yabancı” olarak görmektedir (Karaosmanoğlu 2007). Bu ise, toplumsal gelişmeyi zorlaştırmakta hatta engellemektedir. Sorunun halkta, dolayısıyla onun kültüründe olduğunu düşünen aydınlar ise Batılılaşma ve modernleşmenin bir zorunluluk olduğunu ve bu sürecin er-geç halkı değiştireceğini savlamak-

tadırlar. Varolan halk kültürü gelişmenin önünde engel oluşturmaktadır; bu kültürün savunulması gelişmeyi engelleyecektir. Gökalp'te ise tartışma, hars-medeniyet bağlamında yürütülmüş ve sorun “Batı'dan neyi almalıyız?” konusuna bağlanmıştır.

2.3. Kent Taşra

“Kent” sözcüğü, “ilçe ve ilçeden büyük yerleşim yeri” anlamına gelmektedir. Toplumbilim açısından ise, “nüfusunun çoğu ticaret, sanayi ya da hizmet alanında çalışan, tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı” demektir (Püsküllüoğlu 2007: 1064). Taşra sözcüğü ise, “bir ülkenin başkent ya da anakentleri dışındaki yerlerin tümü” için kullanılmaktadır (Püsküllüoğlu 2007: 1666). Ancak taşranın günlük yaşamdaki kullanımı oldukça çeşitlidir. Bir başka deyişle, herkesin taşrası farklıdır. İstanbul'a göre bütün Türkiye taşradır. Metropol kentlere göre diğer küçük kentler, küçük kentlere göre kasabalar, kasabalara göre köyler taşradır (Pekdemir 2005). Dahası, Doğu taşrası vardır, Batı taşrası vardır.

Taşra sözcüğünün devlet diline girmesi, Osmanlı'nın modernleşmesi sürecinde önemli bir kilometre taşı olan Tanzimat'ın ilanıyla başlamıştır. Nitekim Alkan'a göre (2005), taşra bir Tanzimat icadıdır. Devletin yapılan reformlarla merkezileşmeye başlaması, uzaktaki taşranın keşfedilmesini ve oralara memur atanmasını getirmiştir. Osmanlı'da taşranın asıl önemi, yapılan reformlar karşısındaki tutumları nedeniyle ortaya çıkmıştır. Reformları “Batı taşrası” (Rumeli Vilayetleri, Batı Anadolu ve Akdeniz kıyısı, Suriye ve Lübnan eyaletleri) desteklerken; “Doğu taşrası” (Orta ve Doğu Anadolu, Irak) karşı çıkmıştır. Anılan Batı taşrası, sonraki süreçte İttihat ve Terakki'nin de destekçisi olacaktır. Yine Cumhuriyet dönemindeki modernleşme sürecinin iki önemli varyantından radikal modernleştiriciler Batı taşrasında; tepkici modernleşmeciler ise Doğu taşrasında güçlü olmaya devam edecektir. Laçiner'e göre (2005), 21. yüzyılın başlarında bu eski ikilem dönüşmeye başlamış ve taşralar merkezle iç-içe girmiştir.

Taşranın Tanzimat sonrasındaki değişmeler karşısında sergilediği tutum, Osmanlı Türk toplumunun modernleşme sürecinin ciddi sorun

alanlarından birisidir. Daha önce açıklanan boyutlarla benzerlik kurmak gerekirse; Doğu-Batı ikileminde Doğuya, aydın-halk ikileminde ise halka karşılık geldiği söylenebilir.

Ziya Gökalp taşrayı, “medeniyet probleminin çözümünde esas alınacak bozulmamış olanın kaynağı” olarak nitelemektedir. Aydınlar önce bu kaynaktan (halktan) öz “Türk” kültürünü alacaklar, sonrasında Batı medeniyetinin klasiklerinden alacakları ilhamla bu özü yetkin kültürel ürünlerin üretiminde kullanacaklardır (Gökalp 1970). Taşrada yaşayan ve Ziya Gökalp’in deyimleriyle bozulmamış Türk kültürünü taşıyan insanlar, İkinci Meşrutiyet sonrası süreçte önemli birer figür olarak gerek edebiyat eserlerinde, gerekse düşünce dünyamızda yer alacaklardır (Türkeş 2005: 159).

Taşranın edebiyat alanında ön plana çıkması, politik hareketlerin etkisiyle olmuştur. İkinci Meşrutiyet sonrası Türkçülük akımının sonucu olarak halkçı ve toplumcu düşünceler yaygınlaşmış ve taşra işlenmeye başlamıştır. Nitekim Ebubekir Hazım Tepeyran’ın “Küçük Paşa”sı ile Ömer Seyfettin’in “Yalnız Efe”si bu dönemde yazılmıştır (Türkeş 2005).

Millî edebiyat akımının da etkisiyle dikkatlerin taşra üzerinde yoğunlaşması; ileriki yıllarda, taşranın anlatıldığı çok sayıda romanın yazılmasını sağlayacaktır. Bu romanların birçoğunda; yerel ve bozulmamış olanı temsil eden taşra, aydının ortaya çıktığı metropol ile tezatlıkları içinde ele alınmaktadır. Ancak, edebiyatta taşraya gösterilen bu ilgi 20. yüzyılın son çeyreğinde giderek azalacaktır. 20. yüzyılın başında aydınlar tarafından keşfedilen ve 80’li yıllara kadar yoğun şekilde romanlara konu olan taşra; tüketim ekonomisi ve küreselleşme sürecinde paranteze alınacak ve unutulmaya yüz tutacaktır (Türkeş 2005).

Cumhuriyet döneminde taşraya gösterilen aydın ilgisi, Cumhuriyet idealleri ile örtüşmektedir. Taşranın çeşitli tipler ve mekânlarla edebiyatta kullanılması; bütün ülke sathında yürütülen daha büyük bir mücadelenin manivelasıdır (Türkeş 2005).

Yazarların, egzotik, yabancı, garip buldukları taşraya yaptıkları –fiili ya da hayali- ziyaretlerin, modern hayatın sağladığı ve sağlayacağı imkânları barındıran büyük kentlerin dı-

şındaki hayatları gözleme yolundaki bütün gayretlerin ve sonuçta bu gayretlerin merkezine yine kendilerinin yerleştiği... romanlarla ifade etme isteklerinin bir köken/kimlik arayışıyla, romantik yanı ağır basan karmaşık bir hissiyatla ilişkisi vardır. Türk romanında Anadolu’ya taşra olarak bakan... göz, işte bu entelektüelin gözüdür... “zencileri”, “kırmızı” ya da “sarıları” birbirinden ayırt etmeyen, etmek istemeyen oryantalist seyyahlar gibi, taşranın bütün kent, kasaba ve köylerini, bütün insanlarını ve bütün hayatlarını aynılaştıracaktır (Türkeş 2005: 162).

Taşraya bakan aydının bu şematize etme alışkanlığı, sahip olduğu dünya görüşünün –kültürlenmesinin- bir ürünü olmalıdır. Çünkü, insanları karşılaştıkları herhangi bir şeyi değerlendirirken; o şey hakkında geçmiş yaşantılarına bağlı olarak oluşturduğu inanç ve beklentilerini –şemaları- esas alır.

2.4. Zenginliğe Bakış

Zengin, “parası ve malı çok olan, varıl” anlamına gelmektedir (Püsküllüoğlu 2007: 1922). Zenginlik, hem temel ve toplumsal ihtiyaçların rahatça karşılanması, takdir ve saygı görme, güç sahibi olma... bakımından önemli olduğu gibi; zenginliğin hangi yollarla, nasıl edinildiği de önemli bir konudur.

Osmanlı İmparatorluğu’nda zenginlik; varolan toplumsal yapı nedeni ile sadece devlet düzeyinde onaylanan ve bu zenginliğin “adaletle” dağıtıldığı bir yapı içinde olumlanan bir duruma tekabül eder. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu’nda merkezkaç iktidar odaklarının ve zenginleşme olanaklarının oluşmasını engellemiştir. Ancak Tanzimat’ın ilanı bu olguyu değiştirmiş ve getirilen hukuki güvencelerle sermaye birikiminin önü açılmıştır (Mardin 2003a: 109).

Osmanlı toplumunu zihniyet temelinde inceleyen Ülgener’e göre (2006b) devletin merkezindeki zenginleşme, iktidarın saray merdivenlerinden; taşradakinin ise tekkelerin kapılarından geçtiğini söylemektedir. “Büyük patron”dan “küçük patron”lara doğru yayılan bu rant dağıtma mekanizması; Osmanlı İmparatorluğu’nun temel karakteristiklerinden birisidir (3).

Bu “kültür” günümüzde de devam eden büyük bir gelenek inşa etmiştir (Komşuoğlu 2009: 21–54).

Mardin 1980 yılında yazdığı “Türkiye: Bir Ekonomik Kodun Dönüşümü” isimli makalesinde, Osmanlı İmparatorluğu’nda hâkim olan ekonomik kodun bıraktığı mirasın 1970’lerin sonundaki Türkiye’de nasıl olduğu hakkında sunları söylemektedir:

Cumhuriyetin ilk günlerinin burjuva olma yolundaki bürokratinin yıpranması, herhangi bir meşruluğu veya etkisi bulunan “ara sınıflar” hakkındaki geleneksel kuşgunun aldığı yeni biçimdir... Türkiye’nin önde gelen sanayici ve işadamlarının birkaçı, sistem içinde boy gösterme olanağına kavuşturulmuşlardır. Çünkü bunlar, tıpkı geleneksel sistemdeki faizciler kadar kolay bir biçimde denetim altında tutulabilmektedirler. Bununla birlikte, piramidin geri kalan bütün bölümü, görece “eşit” insanlardan meydana gelmelidir. Bu, muhtemelen Osmanlı İmparatorluğu’nun temel ekonomik kodudur ve şimdi de modern Türkiye’de, bir biçimde yeniden üretilmektedir. Böyle bir sistemin yaşayabilir olup olmadığı ise başka bir sorudur (Mardin 2004b: 238).

Mardin’in ifade ettiği görece eşit insanlar; Ülgener’in (2006b) aydın-halk başlığı altında yaptığı sınıflandırmadaki Bağdatlı Ruhi tarafından temsil edilmektedir. Ziya Paşa ise tepede yoğunlaşan dar bir iktidar kadrosunu temsil eder. Bu durum 1980 sonrasında zenginliğin “meşru” hale gelmesi ile ciddi bir dönüşüm geçirecektir. Eski Osmanlı kodunun yerini yeni bir ekonomik kod alacak ve yeni yaşam tarzları bu bağlamda toplumda kök salmaya başlayacaktır (Bali 2002).

2.5. İktidara Bakış

İktidar kavramı Türkçe sözlükte (Püsküllüoğlu 2007) “bir şeyi yapabilme gücü, erk”; “bir işi başarabilme yetkisi ve yeteneği”; “devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi”; “bu gücü ve yetkiyi elinde bulunduran kuruluş, parti” olarak açıklanmaktadır.

Türk toplumu özelinde iktidar kavramının taşıdığı anlam, Mardin’in (2003b) “merkez

çevre” sınıflandırması ve Divitçioğlu’nun (2010) “Asya tipi üretim tarzı” bağlamında tanımladığı büyük bir gelenek üzerine oturmaktadır. Türkiye’deki politik ve kültürel bölünme Mardin’e göre, merkez çevre ikilemi üzerinden okunabilir. Avrupa toplumlarında üretilen özerk yapılar, merkezle müzakere halinde sürekli eklemleme yaşarken (önce burjuvazi sonra işçi sınıfı) Osmanlı geleneğinde merkezle eklemleme Batı tipi bir gelenek inşa edememiştir. Osmanlı’da ortaya çıkan durum, modernleşme sürecinde keskinleşen bir kültürel dönüşüm ve bilinç yarılmaları olarak güç kazanmıştır (Mardin 2003b).

Toplumlar belli bir kültürel gelenek üzerine otururlar. Osmanlı Türk geleneğinde iktidarın meşruiyeti “daire-i adalet” olarak adlandırılan bir formül ile sağlanmaktadır. Divitçioğlu’na göre bu formül, İslam ülkelerinin iktisadi ve sosyal yapılarını belirlemede kullanılacak bir modeldir. Bu bağlamda, devletin toprak üzerindeki mülkiyetinin tek gerekçesi, üzerine aldığı kamu iş ve hizmetlerini yapmasıdır. Yani adalet mülkün temelidir. Bu model, durağan bir toplum modelini göstermektedir (Divitçioğlu 2010). Bu döngü devam ettiği sürece devlet iktidarı meşrudur ve toplumun zihniyet dünyası bunu onaylar.

Mülk ve Devlet asker ve rical iledir.

Rical mal ile bulunur.

Mal reayadan husule gelir.

Reaya adlile muntazam-ül-hal olur (Naima 1967: 49).

K.B.A.’nın Türk toplumunda iktidar ile olan ilişkisi; geleneksel iktidar algısını referans alarak, onunla arasına koyduğu mesafe çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu algıda devlet ve bürokrasi merkezi bir rol oynamaktadır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE VERİLERİN TOPLANMASI

Bu araştırma, Türk romanlarının içeriği üzerinden K.B.A.’nın 1960 ve 1980 ile 1980–2000 yılları arasındaki dönüşümünü anlamaya yönelik bir çalışmadır. Dolayısıyla, bir durum saptama çalışmasıdır ve tarama modeline girmektedir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden belge incelemesinin özel bir türü olan “hermeneutik” (yorumbilgisi) teknik kullanılmıştır.

Hermeneutiğin dört temel bileşeni vardır. Bunlar; ön anlama (pre-understanding), açıklama (explanation), yorumlama (interpretation) ve anlamadır (understanding). Bu dört bileşen yorumlama sürecinde birbirlerini sürekli etkilerler (Ödman 2007: 115-116).

Yorumlama (Interpretation); Anlamaların aracılık (mediation) yapılarak çevirilmesi (translation).

Anlama (Understanding); Derin bir biçimde kavrayarak hayat biçimi ve varoluşu değiştirecek düzeyde “anlamak”.

Ön anlama (Pre-understanding); Erken öğrenme, deneyim ve hislerimizle dayanır ve hermeneutikte ön anlamasız bir yorum olamayacağı kabul edilir.

Açıklama (Explanation); Anlamaya dayanır.

Ödman dört bileşeni içeren bu süreci, insanları kapsayan farklı bağlamları; dini, aynı zamanda seküler, bilimsel, ayrıca günlük yaşama ait olanı, yorumlama ve anlamamanın teorisi ve pratiği olarak tanımlar (Ödman 1985: 2162-2169’dan aktaran Ödman 2007: 117).

Ödman’a göre, yukarıdaki dört bileşen hermeneutiğin önemli bir yönünü gözden kaçırmaktadır: “mobility ve dynamics” (Ödman 2007: 118). Yorumlama ve anlama yeni olan ve ideal olarak derin ve geniş bir anlamaya yol açacak bir süreci içerir. Bu süreçte belirleyici olan ön anlamadır (pre-understanding). Ön anlamamanın gelişerek bilimsel bir çerçeve içine oturması için metnin parça ve bütünü arasındaki “homojen” ilişki göz önüne alınmalıdır ve sürekli olarak parçadan bütüne ve bütünden parçaya gidilerek anlama geliştirilmelidir.

Ancak hermeneutik döngü de anlama için yeterli değildir. “Hermeneutik helix” anlama ve yorumlama sürecini daha gelişkin bir biçimde açıklar. Hermeneutik helix, hermeneutik döngüyü de içerecek biçimde şekillenir. Bu metafor, yorumlama ve anlama sürecini, aynı zamanda küçük ve büyük “bütünlük”ler arasındaki ilişkiyi açıklar. İlave olarak hermeneutik helix, yorumlanan materyalin tecrübe ile olan ilişkisini, yorumcunun teorik

perspektifini ve bilgisini, aynı zamanda oluşturulan yorumların ışığında anlamın nasıl değiştiğini ifade eder (Ödman 2007: 119).

Hermeneutik döngü ve helix her fenomenin ancak anlamın olduğu bağlam (context) çerçevesinde anlaşılacağı düşüncesine dayanır (Ödman 2007: 120). Hermeneutik süreçte yorumlayacağımız metinlere sorular sorarız ve bu bağlamda cevapları hermeneutik döngü ve helix ile ifade edilen düzlemde yorumlayarak oluştururuz. Bu çalışmada metinlere sorulan soruları şunlar oluşturmaktadır: Küçük burjuva aydınının Doğu-Batı, aydın-halk, kent-taşra eksenleri, ayrıca zenginliğe ve iktidara bakışları nasıldır ve 1960-1980 ve 1980-2000 arası dönemlerde bir değişim var mıdır, varsa nasıldır?

Hermeneutik çalışmada “kontrol” de önemli bir bileşendir. Ödman’a göre bu bileşen altı başlık altında ele alınabilir (Ödman 2007: 121):

- Metinlerin gelişmiş bir beceri ile kullanılması
- Tartışma, muhakeme (argumentation)
- Kaynakların eleştirel bir biçimde ele alınması (source criticism)
- Veri temsili (data representation)
- Akribi (alıntıların işlevsel ve doğru gösterimi)
- Yorumlama için ölçüt oluşturulması

Bu çalışma, yukarıda belirtilen çalışma modeli çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kümesini oluşturan dört romanın seçiminde şöyle bir süreç izlendi: K.B.A.’nın incelenecek dönemlerde gösterdiği özellikleri en iyi yansıtan romanların hangileri olabileceğini saptamada uzmanlardan yararlanmaya karar verildi. Bu amaçla bir yazı hazırlandı. Bu yazıda çalışmanın konusu, amaçları ve düşünülen yöntem özet olarak açıklandı. Yazının sonuna da anımsamalarını ve seçim yapmalarını kolaylaştırsın diye 1960-1980 ve 1980-2000 yılları arasında yazılan -araştırma konusuyla ilgili olabilecek- romanların bir listesi eklendi. Mektubun sonunda uzmanlardan; tez konusunu

nasıl buldukları, bu konuda tez yapılıp yapılmayacağı; düşünülen yöntemle ilişkin görüş ve önerileri ile ilişik listedeki hangi romanların amaca uygun olduğuna dair görüşleri istendi.

Gelen cevaplar doğrultusunda 1960-1980 dönemi için Tutunamayanlar ve Bir Düğün Gecesi; 1980 sonrası dönemi içinse Kara Kitap ve Yüz: 1981 seçildi. Tutunamayanlar, Bir Düğün Gecesi ve Kara Kitap'ın seçilmesi uzmanlardan gelen öneriler üzerine yapıldı. Yüz: 1981 romanı ise, izleme jürisi üyelerinin görüşleri de alınarak araştırmacının tercihi olarak belirlendi.

Verilerin toplanması sürecinde şöyle bir yöntem izlendi. Her bir roman için;

- Önce roman baştan sona okundu. Bu okuma sırasında, ele alınan değişkenlere yanıt olabilecek anlatımların hangi değişken ya da değişkenlerle ilgili olduğuna doğru saptamak için en az iki kez okundu, üzerinde düşünüldü ve emin olduktan sonra altları renkli kalemle çizildi. Bir anlatımın veri olarak alınıp alınmayacağı kararında, literatür bölümünde verilen değişkenlere ilişkin bilgiler esas alındı. Altı çizilen satırların sağındaki boşluğa ilgili olduğu değişken(ler)in ilk harfleri (DB, KT, AH, İ, Z) yazıldı.

- İkinci aşamada, altı çizili satırların olduğu sayfalar taranarak bilgisayara aktarıldı. Devamında aktarılan sayfaların sayfa numaraları çizilen satırların sonuna eklendi ve altı çizili olmayan kısımlar silindi. Geride kalan altı çizili satır ya da paragrafların birbirine karışmaması için aralarına çift satır boşluğu verildi.

- Devamında, 1960-80 ve 1980-2000 arası dönemler için bilgisayarda birer dosya açıldı. Bu dosyaların her ikisine de haklarında bilgi toplanan beş değişkenin adının yazılı olduğu birer sayfa yerleştirildi. 1960-1980 dönemi için incelenen iki romanın verileri ilgili dosyadaki değişkenin altına taşındı. Aynı şekilde 1980-2000 dönemine ait romanlardan elde edilen veriler de o döneme ait dosyadaki değişkenlerin altına yerleştirildi. Verilerin ait oldukları değişkenlerin altına yerleştirilmesi işleminde, altı çizilen satırların sağındaki boşluğa yazılan harfler esas alındı. 1960-1980 arası dönem için toplam 74 sayfa, 1980-2000 arası dönemle ilgili olarak da 55 sayfa veri toplandı. Dolayısıyla

araştırmanın bulguları, bu 129 sayfanın değerlendirilmesinden elde edildi.

- Yukarıdaki işlemler, üzerinde çalışılan dört romanın her biri için aynı şekilde tekrarlandı. Ham veriler (altı çizilen satırlar) ait oldukları değişkenlerin altına taşınırken; her roman için farklı bir renk (Siyah, turuncu, yeşil ve mavi) kullanıldı. Bu renk farklılığı, veriler değerlendirilirken –özellikle- romancılara yapılan göndermelerde olabilecek karışıklıkları önlemede son derece yararlı oldu.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Doğu Batı

4.1.1. 1960-1980

Bir Düğün Gecesi, 12 Mart sonrası dönemdeki Türkiye toplumunu bütün kesimleri ile içeren bir romandır. Akademisyen olan Ömer ve Aysel, öğrenci lideri Tuncer, milletvekili kızı Yıldız, sanatçı Tezel, reklamcı İnci, hapishanede bulunan Gül küçük burjuva aydın tiplerdir. Aydın tipler üniversite çevresinde bulunmakta ve çoğunlukla sol düşünce sahibidirler.

Bir Düğün Gecesi'nde Doğululuk ve Batılılık belirgin bir biçimde kentli olmanın ve yüksek öğrenim görmenin doğal bir sonucu olarak değerlendirilmekte, Batılı olmak ve Batı uygarlığına aşina olmak yüceltilmektedir. Aysel bir akademisyendir, şöyle der;

... paçasına biraz Batı uygarlığı bulaşmış eski bir milletvekili kızının onuruna onur katacak bir profesör de bulunsun törende. Biraz okuyup yazmış, biraz oynayıp çizmiş kişiler de bulunsun. Oğlan tarafına “bak bizde daha neler var” diyebilisin Müjgan... Birkaç saat önce Aysel'in bir yandan bilmem ne araştırma kitabını karıştırıp, bir yandan da sigarasının dumanlarını havaya püskürte püskürte söyledikleri bunlar (B. s. 7) (4)

Tutunamayanlar'da kolej eğitilmiş, mühendislik mezunu Turgut Özben'in Doğu kültürü ile ilişkisi babasının kültürel formasyonu ile karşılaştırılarak veriliyor:

Hüsnü Bey pek dindar sayılmazdı. Turgut'un kulağına ezanı fısıldarken de gene, Kadim Yunan gibi, bilmediği bir düzenin ezbercili-

ğini yapıyordu. Doğu ve Batı kültürünün sembolleri, onun kafasında, bütün ürkütücü yönleriyle, birbirlerine karışmadan durabiliyordu. Turgut Efendi, yani istikbalin bu meşhur şahsiyeti, işte böylece ilk kültürünü Şarki İslam tesiriyle almış oluyordu. Turgut'un, yıllar sonra, edebiyat dersiyle başlayan divan edebiyatı hayranlığının köklerini, kulağına okunan bu Arapça sözlerde aramak gerekir. Fakat o anda babası, nasıl ne dediğini bilmeden konuşmuşsa, Turgut Özben de ne dediğini bilmeden, bir Şarki Medeniyet hayranlığı tutturmuştur yıllarca. Bilhassa bu sözlerin kulağına söylenmiş olması; bu tarihi şahsiyette, bütün kültürün ve hassaten Arap kültürünün kulaktan dolma bir şekilde tezahürüne sebebiyet vermiştir (T. s. 56).

Doğu ve Batı kültürlerinin ezberci bir biçimde bilinmesi ve öğrenilmesi; Batılılaşma sürecimizde çift yönlü olarak “yeni” olan Batının yüzeysel bir biçimde algılanmasına ve “eski” olan Doğunun da kulaktan dolma bir biçimde öğrenilmesine neden olacaktır.

4.1.2. 1980-2000

Kara Kitap'ta K.B.A. tip Celal'dir. Gazeteci olan Celal'in farklı konulardaki köşe yazıları Doğu ve Batıyı nasıl algıladığını anlamamıza yardımcı olur.

Kara Kitap'ta Celal, Bedii Usta'nın Evlatları bölümünde Batılılaşma sürecimizin karakteristiklerinden olan kıyafet değiştirme üzerinden ortaya çıkan yabancılışmaya değiniyor. Kıyafetler değişmiş ve Batılı olma çabası içindeki insanlar için geleneksel insan tipleri uzak durulması gereken birer örneğe dönüşmüştür. Bedii Usta, mankenlerini Batılı tipler olarak değil de Doğulu tipler olarak üretmektedir; ama tarihin akışı Bedii Usta'nın mankenlerinin aleyhindedir. Robert Kolej mezunu Orhan Pamuk'un eleştirel bir biçimde yaklaştığı bu konu geleneksel olarak Batıcı aydınlar da görülmeyen yeni bir duruma işaret etmektedir. 1980 sonrasında kültürel melezleşme ve postmodern düşüncenin güçlenmesi aydınlar arasında geleneksel olanın önemine yapılan vurguyu arttırmıştır:

“Götürdüğü örnekleri ... bütün o 'bonmarşe' sahipleri, takım elbise, etek, kostüm, çorap, palto, şapka satan bütün hazır giyimciler ve

vitrinciler tek tek geri çevirmişler onu. ... "Müşteri", demiş dükkâncılardan biri, "sokakta her gün onbinlercesini gördüğü o bıyıklı, çarpık bacaklı, kara kuru vatandaşlardan birinin sırtındaki paltoyu değil, uzak ve bilinmeyen bir diyardan gelen yeni ve 'güzel' bir insanın giydiği ceketini sırtına geçirmek ister ki, bu ceketle birlikte kendi de değiştiğine, başka biri olabildiğine inanabilsin"... Vitrinlerine bu "gerçek Türkleri, bu gerçek vatandaşları" koyamayacağını açıklamış: Türkler artık "Türk" değil, başka bir şey olmak istiyorlarmış çünkü. Bu yüzden kılık kıyafet devrimini icat etmişler, sakallarını tıraş etmişler, dillerini ve harflerini değiştirmişler, daha veciz konuşmayı seven bir dükkân sahibi, müşterilerinin bir elbiseyi değil, aslında bir hayali satın aldıklarını açıklamış. O elbiseyi giyen "ötekiler" gibi olabilme hayaliniymiş asıl satın almak istedikleri (K. s. 65).

Bedii Usta'nın oğlunun anlattığına göre; “Babası o yıllarda, bir milletin 'hayat tarzını,' tarihini, teknolojisini, kültürünü, sanat ve edebiyatını değiştirebileceğini anlamış, ama jestlerini değiştirebileceğine asla ihtimal vermemiş (K. s. 67)”.

Kara Kitap'ta Orhan Pamuk, Şehzade'nin Hikayesi bölümünde insanlar için olduğu gibi kavimler için de kendisi olarak kalabilmenin en önemli şey olduğu tezini işler:

Şehzade Osman Celâlettin Efendi, bu topraklarda, bu lanetlenmiş topraklarda, insanın kendisi olabilmesinin en önemli sorun olduğunu, bu sorun gereğince çözülmekçe, hepimizin yıkıntıya, yenilgiye, köleliğe mahkûm olduğumuzu bilirdi. Kendisi olabilmenin bir yolunu bulamamış bütün kavimler köleliğe, bütün soylar soysuzluğa, bütün milletler yokluğa, hiçliğe mahkûmdur derdi, Osman Celâlettin Efendi (K. s. 402).

Şehzade, dikte eden Batı kültürünün bütün yaratıcılığı söndürdüğü fikrindedir:

“Hiçliğe, iki değil üç kere yazılacak!” derdi Şehzade...Bunu öyle bir sesle ve tavırla söylerdi ki, ...kendisine Fransızca öğreten Fransız Fransuva Efendi'nin 'dikte' dersinde takındığı tavırları, attığı öfkeli adımları, hatta çıkardığı öğretici sesi taklit ettiğine inanır ve bir anda bütün 'zihinsel faaliyetini durduran', 'hayal gücünün bütün renklerini

solduran' bir buhrana kapılırdı. Bu buhranlara alışık olan Kâtip, yılların verdiği deneyle kalemini elinden bırakır, yüzüne bir maske takar gibi geçirdiği donuk, anlamsız ve boş bir ifadeyle 'kendim olamıyorum' nöbetinin ve öfkesinin bitmesini beklerdi (K. s. 402).

Şehzade, kendisi olmak için verdiği mücadelede başkalarının sözlerinden kurtulmanın ve kendisi olma çabasının aslında Osmanlı'nın kurtuluş çabasından bağımsız olmadığını; ancak binlerce yılda bir olabilecek bir kabuk değiştirme durumu söz konusudur, bu ise Batılılaşmadır:

Şehzade, vermekte olduğu savaşın aslında kendi savaşı değil, yıkılmakta olan Osmanlı Devleti'ne kaderleri bağlanmış milyonlarca talihsiz savaş olduğunu anlamıştı. Kâtibi'nin, Şehzade'nin hayatının son altı yılında, belki de onbinlerce defa defterlere yazdığı gibi, kendileri olamayan bütün kavimler, bir ötekini taklit eden bütün uygarlıklar, başkalarının hikayeleriyle mutlu olabilen bütün milletler" yıkılmaya, yok olmaya, unutulmaya mahkûmdular çünkü (K. s. 412).

4.2. Aydın Halk

4.2.1. 1960-1980

Bir Düşün Gecesi'nde Tezel o dönemde, öğrenci aydınlar arasında yaygın olan "devrimci tip"e ironi ile bakmaktadır. Ona göre, solcu aydınlarla halk arasında mesafe vardır. Kendi mesleklerinden önce devrimci olmayı kimlik olarak benimseyen bu "tip" halk ile iletişim kurmada ve halkı bilinçlendirmede güçlük yaşamaktadır:

... oyuncu gençlerden biri, evine dönerken bir taksiye biniyor. Hiç de inmezler taksilerden ve hep şoför kardeşlerimizin kafasını şişirirler: "Ya onun bir emekçi olduğunu söyleyerek yöneticilere karşı kışkırtır ya da parasını vermek istemez. Sonunda taksi sürücüsünün sabrı taşar ve "Sen kim oluyorsun be!" "Ben devrimciyim arkadaş!" 'Oyuncu Memoşumuzun oyuncu olan arkadaşının yanıtı bu. Ulan, oyuncuyum, desene. Küçük bir şey mi bu? Oyuncu olmak devrimci olmaktan kolay mı ha -hele bu ülkede? Sevsene işini, saysana! Korusana... Yoo, olur mu? Madem herkes militan devrimci, o da ille mi-

litan devrimci olacak. Yanıtı bu: "Ben devrimciyim arkadaşım..." Hani herhangi bir meslek adı söyler gibi, sürücü yardımcısıyım, ayakkabı onarıcısıyım, maden işçisiyim, tornacıyım, der gibi "devrimciyim" diyor. Balyoz sonrası olsa, düşünebiliriz ki, bu çocuk yiğit bir çocuk. Ne general takıyor, ne işveren, ne onların politikacısını, ne de benim abiyi, İlhan'ı yani... Öyle ya, sol takım henüz burnundan mihlanmamış. Taksi sürücüsü de, "İtler, hep sizin gibilerin yüzünden değil mi huzursuzluğumuz? İkide bir yolları tıkarınız, işimize, müşterimize engel olursunuz... Yettiniz be!" demez mi? (B. s. 81).

Tutunamayanlar'da Selim Işık, topluma ve değerlerine yabancılaşmıştır ama bu durum insan sevgisini ortadan kaldırmaz. Halktan insanlarla statü ve sınıf temelinde ilişki kurmaz. Ondaki yabancılaşma küçük burjuva dünyasındaki meta sahipliği üzerine inşa edilen kültür ve değerlere olan yabancılaşmadır:

Mümkün olsaydı biletçinin kızıyla ve yolda gözünün ucuyla gördüğü her kızla evlenirdi. Biletçiyle ve herkesle dost olurdu sözün gelişini değil, gerçekten yapardı bunu. Bunu yapamayacağını anlayınca, Selim olarak yaşamının imkansızlığını görünce, hayatın hızlı akışı içinde, küçük anları sonuna kadar yaşamayacağını sezince, önce büyük bir ümitsizlik ve korkuya kapıldı; bütün gücüyle varlığını korumaya çalıştı. Sonra da... (T. s. 630).

4.2.2. 1980-2000

Kara Kitap'ta, Galip'in gizemli yolculuğu esnasında farklı toplum kesimlerine değinilir. Bunlardan birisi de üniversite öğrencileridir. Galip, Alaaddin'in dükkânındadır ve dergi almak istemektedir: "...siyasi dergilerden, adlarını tek tek dikkatle telâffuz ederek, birer tane istedi. Alâaddin yüzünde çocuksu, korkulu, kuşkulu, ama hiçbir zaman da düşmanca olamayacak bir ifade, bu dergileri yalnızca üniversite öğrencilerinin okuduğunu söyledi (K. s. 71)".

Kara Kitap'ta Melih Amca, Celal hakkında "yabancılaşmış" aydın tip eleştirisi yapar:

O zamanlar ne ameleleri, ne de bu milleti kaldıracabilecekleri akıllarına dank edince ko-

münistler askerleri kandırarak Bolşevik ihtilâlini Yeniçeri usulü bir isyanla sahnelemek istiyorlardı. O da, kan ve kin kokan köşe yazılarıyla bu hayale alet oldu." ... "Bu askeri darbeden sonra kurulacak Alaturka Bolşevik Yeniçeri nizamında hariciye vekili ya da Paris sefiri olacaksın diye verilen söze kandığı için, evde kendi kendine Fransızca çalışmaya başlamış. Bu hiç tutmayacak ihtilâl duası, gençliğinde it kopukla düşüp kalktığı için bir yabancı dil bile öğrenemeyen oğlumun hiç olmazsa Fransızcasına yarayacak diye başta sevinmedim bile değil. Ama işi azıtınca ... (K. s. 41).

Yüz:1981’de aydın tip olarak en belirgin kişi Tahir Bey’dir. İdealist ve taviz vermez bir solcu olarak resmedilir. Kitapta eleştirilen, yozlaşmadan sorumlu olan, aydınlardan ziyade toplumdur. Toplum 1980’den sonra özüne yabancılaşmış ve vicdansızlaşmıştır. Bu vicdansızlaşmayı temsil eden tip ise ismi geçmeyen ve Mehmet Eroğlu’nun (2005) “aslında hepimiz”iz diye tanımladığı “X”dir. Bunun dışındaki tipler genel olarak yaşam tarzları ile kendilerini toplumun geri kalanından farklılaştırmaya çalışırlar. Romanda aydın olmak ve bunu tavizsiz bir biçimde yapmak olumlu bir biçimde resmedilir. Eleştirilen ise, yaşamı 1980 sonrası ortaya çıkan “yoz” değerler ile yaşayanlardır.

“X”in üzerinde en fazla etkili olan kişiler sevgilisi Nazan, arkadaşı Nejat ve bankadan iş arkadaşı Ayşen, kentli profesyonel tiplerdir. Topluma olan yabancılaşma aydın yabancılaşmasından ziyade yaşam tarzı ve değerler üzerinden ortaya çıkan bir yabancılaşmadır. Bunun en önemli iki temsilcisi ise her şeyi meta olarak değerlendiren ve gören X ve Nazan’dır. Nazan briç oynar: “Nazan briçi sevdiğinden ya da yeteneği olduğundan değil, onu benzerlerinden farklı kıldığına inandığı için oynuyordu (Y. s. 273)”.

4.3. Kent Taşra

4.3.1. 1960-1980

Öğrenci lideri Tuncer, devrimci bir öğrenci grubu içindedir. Bu çevrede kadın erkek ilişkileri olumsuz davranışlar olarak değerlendirilmektedir. Dahası, böyle bir ilişki yaşayan öğrenci, ideallere ihanet etmiş olarak değerlendirilir. Bu bakış açısının temel nedeni taşra de-

ğerleri ile ilişkili olarak değerlendirilmelidir. Taşrada kadın ve erkek, hayatı ayrı kompartımanlarda yaşar. Tuncer aşık olduğunda, arkadaş çevresinin kendisine yaklaşımını ve yaşadığı ikilemi şöyle anlatıyor:

Devrimci arkadaşlarımdan biri, o günler bir kıza benim gibi delice sevdalansa, o kıızı her yere peşinden taşısa ve her yere o kızın peşinden gitseydi, ... bu arkadaşın pestilini çıkarırdım. Elini yüzünü morartmadan, dişlerini dökmeden koyvermezdim onu. O da ... başını dimdik tutarak, "Seviyorum. İşte bu kadar!" dese, bunu satılmışlıktan öte bir şey sayardım. Arkadaşlarım bana da öyle bakmaya kalktılar. Özellikle benden küçükler... Gündükleri dağlara kar yağmış gibi oldular (B. s. 158).

Tutunamayanlar’da Oğuz Atay kentlilerin taşralılara bakışı için:

“Taşradan gelenler, şehirde doğmaktan başka meziyetleri olmayanlar tarafından hor görülmecektir” demektedir. Ancak bir küçük burjuva; “Bu iç turizm çok iyi bir şey oldu. Bir kere köylünün, kasabalının eli para görüyor. Sonra, medeniyete alışıyorlar, medeni insan yüzü görüyorlar. Temizlik nedir öğreniyorlar. Elbette. Evini, pansiyon olarak veriyor (T. s.336)” der.

Buna karşılık kasabaları içinde yaşayanlar farklı, kentli farklı gözle görmektedir:

Yabancılar için kasabalar birbirine benzer. Kasabada yaşayanlarsa sayılmayacak kadar değişik özellikler bulurlar kasabalarında. Bir kasabada günlerce kalırsınız? Belediye parkında oturmaktan, derenin kenarındaki gazinoda gazoz içmekten-hükümet meydanındaki çok katlı iki üç binayı görmekten içinize sıkıntı çöker. Tozlu yollardan geçen şehirlerarası otobüsler bile bir yenilik getirmeye başlar size (T. s. 574).

K.B.A.’na göre bu kasabalıların hayal gücü de sınırlıdır:

Büyük şehirlerde gördüğü hiçbir bina, hiçbir tabii güzellik, kasabasını unutturamaz ona. Zaten biraz hayal güçleri olsaydı, bu tek katlı dükkânlarla dolu sokaklarda bütün gün dolaşabilirler miydi? (T. s. 574)

4.3.2. 1980-2000

Bu dönemde küçük burjuva aydınının taşraya ve taşrada yaşayanlara bakışında herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Kara Kitap'ta Galip, bir telefon görüşmesinde; adını unuttuğu bir kasaba meydanındaki Atatürk heykelinden söz ederken; "Atatürk'ün bu acıklı kasabada yapılacak tek şeyin orayı terk etmek olduğunu işaret eder gibi parmağıyla otobüs garajını gösteren heykeli... (K. s. 343)" ifadesini kullanmaktadır.

Taşranın yaşanamaz yer olarak nitelenmesinin ötesinde, orada yaşayanların "taşralı görgüsüz-lükleri" de dile getirilir. Yine Kara Kitap'ta babaannesi ve dedesinin taşralı özellikleri için Galip:

"...yataktan kör karanlıkta kalkmak değil, kadınların erkeklerden önce yataktan çıkmaları da bir köylü alışkanlığıdır. ..."Demek biz köylüymüşüz!" demişti Babaanne. "Köylü olmanın ne demek olduğunu anlasın diye sabahları ona mercimek çorbası içirmeliymişiz!" demişti Dede (K. s. 21), demektir.

4.4. İktidara Bakış

4.4.1. 1960-1980

Bir Düşün Gecesi'nde iktidar ile olan ilişkiler ve iktidara bakış; toplumdaki güç dengeleri bağlamında anlatılmaktadır. İktidarın başat konumundan hoşnut olunmasa da mantığa büründürülerek kabul edilmektedir. Nitekim kızın babası:

İlhan, General'in bir omuz başı gerisinde duruyor. Müjgan, General'in karısının bir ayak boyu gerisinde. Buna nasıl boyun eğiyorlar? Müjgan nasıl oluyor bu? ... Bir kez için. Bir kez için. Giriş çok sıkışık. Çok da gelen var, onun için. Bir kez için bir omuz boyu ve bir ayak boyu gerileyebiliriz. Kızımın hatrına. Kızımın mutluluğu için. Bugüne bugün General General'dir, General'in karısı da General'in karısı (B. s. 6).

Benzer şekilde orkestra şefi Ömer, damadın dayısı Emekli Albayın olası istekleri karşısında çaresizdir:

Ömer... Düşün marşından önce, "Harp Okulu Marşı"nı ya da "Kore Gazileri"ni çalmala-

rını söylememi isteyebilir... O, kendisi için hiçbir şey istemedi ki bu hayatta, hep vatan için istedi ne istediye. Sen de haddini ve yerini bil Ömer Bey kardeşim. Kore'ye sen gitmedin bir kez. ... Bu kadarcık zahmete katlan artık. Herkes haddini ve görevini bil-sin...(B. s. 10).

Tutunamayanlar'da bürokrasi ve memurlar; statüleri bağlamında edindikleri ayrıcalıklar üzerinden ironik bir üslupla şu şekilde anlatılıyor:

Daire, o battal kütle, yavaş yavaş geriniyor, uyanıyordu: şefler daha otobüs duraklarında vasıta bekliyorlardı. Müdürler, evlerinde kahvaltı ediyorlardı, umum müdürler uyuyorlardı, bir yolunu bulup rapor alabilen küçük memurlar hiç gelmiyorlar, evlerinde öte-beri tamir ediyorlardı (T. s. 291).

Devlet otoritesinin görünüş biçimleri ve onlara duyulan nefret; Tutunamayanlar'da kamuda çalışan müdürler üzerinden şöyle anlatılıyor:

Müdürleri tanımaya imkân yoktur. İş sahipleri için onlar, sonsuz bilinmeyenli bir denklemdir. Hademeleri, sekreterleri aşmanın zorluğu, dairede buldukları ... o eşsiz saatlerin kısalığı, bu esrar perdesini korumalarını sağlar. Davranışlarındaki, önceden tahmini mümkün olmayan tutarsızlıklar, bilinmeye olan saygıyı korur. Onları neşeli görürseniz ne yapacağınızı şaşırırsınız; diliniz tutulur. Devlet otoritesinin korunması bakımından asık surat gereklidir. Senli benli olmak, bu otoriteyi zayıflatır...(T. s. 302)

Yıllarca inceleseniz tanıyamazsınız onu. Karakteri hakkında, tecrübeliler bazı tahminler yürütürler, bazı öğütler verirler size. O insan değildir ki devlettir, otoritedir. Soyut bir kavramdır. Kendi de bilir soyut kavramlığını (T. s. 303).

4.4.2. 1980-2000

Apartman metaforu, Yüz:1981'de Türkiye'yi sembolize etmektedir. "İnce adam" olarak isimlendirilen ve apartman yönetiminin kolektif aklını ve iradesini temsil eden kişi:

Yine de onun kellesini istiyorum. "Başka birinin ağzında gülünç bir böbürlenme, bir tehdit... gibi durabilirdi bu sözler. Ama onun ağzında, güneşin Batıdan Batışı kadar kesin

ve inandırıcıydı. Tahir Bey’in sadece öldürülmesini değil, düşüncelerinin yer aldığı başının kesilip, vücudundan ayrılarak ona getirilmesini de istiyordu. ...Onun gibi birisi ölü bir bedenle yetinemezdi. Tahir Bey’in beynini, düşüncelerinin toprağa karışmasını engellemek için, öğütüp yok edecekti (Y. s. 296).

Celal darbe döneminde yazılarını değiştirmek zorunda kalır:

... belediye dertlerinden başka yazabilecek bütün konuların yasaklandığı o umutsuzluk günlerinde,..” Celal, zorunlu olarak gazetedeki yazılarının içeriğini değiştirecektir. Türkiye’de yaygın olan diktatör tipinin nasıl her seferinde tekrar ortaya çıktığı sorgulanırken (K. s. 100);

Rastlantının hesaplarında hiçbir yeri olmadığını söyledi, daha sonra. Yoksul milletimizin, kırk yıl sonra bir diktatöre daha boyun eğeceğini ve İstanbul’u ona teslim edeceğini ve bu diktatörün bizim yaşlarımızda bir asker olacağını o zaman tahmin etmek için kâhin olmaya gerek yokmuş...(K. s. 304).

Celal’in bir okuru Galip’e:

Onlara düşmanları göster ki, mutsuzluk ve sefaletleri için suçlayabilecek birilerini bulmanın rahatlığını hissedebilsinler; onlara bu düşmanlardan kurtulmak için neler yapabileceklerini sezdir ki, mutsuzluk ve öfkeden tirtir titredikleri saatlerde, bir gün, bir büyük iş yapabileceklerini düşleyebilsinler; onlara hayatlarındaki bütün sefaletin sorumlusunun bu iğrenç düşmanlar olduğunu iyice anlat ki, kendi günahlarını başkalarına yükleyebilmem için huzurunu duyabilsinler (K. s. 349) der.

4.5. Zenginliğe bakış

4.5.1. 1960-1980

Solcu aydınların zenginliği olumsuz değerlendirmeleri ve zenginlere duydukları nefretin temelinde, zenginliğin kullanılmasıyla sağlanan menfaat ve yapılan haksızlıklar vardır. Bir Dügün Gecesi’nde bu olgu, sınıfsal konumu nedeniyle her şeyi satın alabilecek İhsan karşısında, Aysel’in ağzından dökülen laflarda açıkça görülmektedir:

Yarın çok sıkışsınız askerin silahını bile satın alırsınız siz. Her şeyi satın almaya bir kez alışınca, bu memleket sahipsiz, tapusuz bir toprak parçası çünkü, bir kez el koymaya başlayınca askeri de alırsınız ve namluların ucunu öz kardeşlerinize bile çevirirsiniz! Sen de bat, anama verdiğin şu sofrada yerin dibine batsın! İçimi katılaştırdın, durmadan körukledin beni. Suç bende değil, anlaşıldı mı?! (B. s. 142).

4.5.2. 1980-2000

Bu dönem için yorumlaması yapılan romanlardaki K.B.A. ; para kazanma yollarını bulma çabası içindedir. Çünkü isteklerini gerçekleştirmenin aracı olarak paranın önemini yaşayarak görmektedirler. Zengin olma konusunda, tereddüt içinde oldukları tek konu ise para kazanmanın yollarıyla ilgilidir.

Yüz: 1981 romanındaki X (yeni değerleri temsil eden herhangi bir tiptir) :

Biraz para, kısa dönem ve yüksek kâr; bu tür kestirme yollara inanıyor ve bayılıyordum o sıralar” ... “Nejat, paramı yeni zenginler gibi arsız bir iştahla ikiye, üçe katlamak yerine gerçek bir burjuva gibi sabırlı, uzun vadeli yatırıma yöneltme konusunda kısa sürede ikna etti beni. (Aslında ikna etmekten çok, kısa sürede planladığım kadar çok para kazanmanın ahlak dışı, utanç verici yönlerini öne çıkardı. Böyle hatırlıyorum) (Y. s. 15).

Kara Kitap’ta; arka sokaklarda oturan yoksulların yıllardan beri hiç değişmeyen, adeta mahkûm oldukları olumsuz yaşam koşulları örnekledikten sonra; bu yoksulluğun nedeni, romandaki hayali paşanın ağzından aktarılmaktadır: “Bizim ülkede zengin olmanın en kolay şey olduğunu herkes bilir!” dedi gururla. Buna karşın, bu kadar çok yoksulumuzun olmasının nedeni ise, insanlarımıza bütün hayatları boyunca zengin olmanın değil, yoksul olmanın öğretilmesiymiş (K. s. 305).”

SONUÇ

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye’nin modernleşme sürecinde kendine özgü özellikler taşıyan 1960-1980 arası ve 1980-2000 arası dönemde K.B.A.’daki kültürel değişimi karşı-

laştırmalı olarak anlamaktır. Bu amaç doğrultusunda, 1960–1980 ile 1980–2000 yılları arasında yazılan ve K.B.A.’nı konu alan romanlarda; bu aydınların Doğu Batı, aydın halk, kent taşra ikilikleri, ayrıca iktidara ve zenginliğe bakışlarındaki değişim saptanmaya çalışılmıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinden “belge incelemesi”nin özel bir türü olan “hermeneutik” tekniğin kullanıldığı araştırmada, 20’şer yıllık iki dönemde yazılan dört roman veri kaynağı olarak incelenmiştir. Romanların seçilmesinde 18 kişiden oluşan edebiyat eleştirmenleri ve/veya edebiyat alanında çalışan akademisyenlere gönderilen mektuplara verilen cevaplar yol gösterici olmuştur. 1960–1980 arası dönem için Oğuz Atay’ın “Tutunamayanlar” ve Adalet Ağaoğlu’nun “Bir Düğün Gecesi” romanları; Orhan Pamuk’un “Kara Kitap” ve Mehmet Eroğlu’nun “Yüz: 1981” romanları ise 1980–2000 arası dönem için seçilmiştir.

1960–1980 arası dönemde yazılan romanlardaki küçük burjuva aydınının Doğu ve Batıya yaklaşımı; bu iki kültür arasındaki farkları anlama ve açıklama çerçevesinde kalmıştır. 1980–2000 arası döneminde ise, bu iki medeniyet dairesinin (Doğu ve Batı medeniyetleri) sentezine yönelik çabalara yönelmiştir.

1960–1980 arası dönemde yazılan romanlardaki aydın tipler solcudurlar. Onların siyasal formasyonları gereği halkın içinde ve halkla birlikte olmaları gerekmektedir. Aslında, bu ideal zihniyet düzeyinde hep varolmuştur. Ancak, Osmanlı Türk geleneğindeki aydın halk yabancılaşması, bu dönem aydınlarının da temel çıkamazdır. 1980–2000 arası dönemde ise; yaşamakta olan aydın halk ikiliğini aşmaya yönelik düşünce ve çabalar söz konusudur.

Ele alınan iki dönemde de taşra; K.B.A.’nca olumsuz çağrışımlarla birlikte anılmıştır. 1960–1980 arasında yazılan romanlarda çizilen K.B.A.’larında, kent taşra ikilemi ve taşraya olan mesafeli duruş, taşrayı hor görme daha belirgindir. Bu durum 1980–2000 arasında yazılan romanlarda betimlenen K.B.A.’ları için önem arz etmemektedir; önceki döneme göre daha belirsiz bir vurguya sahiptir.

İktidara bakış bağlamında her iki dönemde de K.B.A. tipler için iktidarı temsil eden devlettir

ve onunla özdeşleşen tipler olumsuz olarak resmedilir. İktidar mesafe konulması, uzaklaşılması gereken bir problem alanıdır.

İncelenen dönemlerde resmedilen K.B.A. tiplerinin zenginliğe bakışları arasında belirgin bir farklılık söz konusudur. 1960–1980 arası dönemde zenginlik olumsuz ve uzak durulması gereken bir olgu olarak görülmektedir. Ancak 1980–2000 arası dönemde zenginlik, bu olumsuz imajından sıyrılmış, istenir, peşinde koşulur konuma yükselmiştir.

SONNOTLAR

- (1) Yeni Küçük Burjuvazi.
- (2) Bundan sonra K.B.A.
- (3) Osmanlı İmparatorluğu’nda yerel bir yönetici, mahiyetindeki bir ev hizmetçisini aniden bir kamu görevlisi haline getirebilir (Mardin, 2004b: 213).
- (4) Bundan sonra; B: Bir Düğün Gecesi, T: Tutunamayanlar, K: Kara Kitap, Y: Yüz: 1981.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu A (2009) Bir Düğün Gecesi, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Alkan A T (2005) Memleketin taşra hali, Taşraya bakmak, Tanıl Bora (ed), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Atay O (2006) Tutunamayanlar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bali R N (2002) Tarz-ı Hayattan Life Style’a, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Belge M (1983) Tarihi Gelişme Süreci İçinde Aydınlar, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (1), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Berkes N (2006) Türkiye’de Çağdaşlaşma, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bora T (2005) Taşraya Bakmak, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çetinsaya G (2004) Kalemiye’den Mülkiye’ye Tanzimat Zihniyeti, Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce (1), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Davies N (2006) Avrupa Tarihi, Burcu Çıgman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya (çev), İmge Yayınevi, Ankara.

- Divitçioğlu S (2010) *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Eroğlu M (2005) *Yüz: 1981*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Gökalp Z (1970) *Türkçülüğün Esasları*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Güngör E (2006) *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, Ankara.
- İnalçık H (2005) *Şair ve Patron*, Doğu ve Batı Yayınları, Ankara.
- Karaoşmanoğlu Y K (2007) *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Komşuoğlu A (2009) *Birimiz Hepimiz, Hepimiz Birimiz İçin mi- Dağınık Bir Siyasetin Topluma Sunduğu Elde Kalan Tutkal: Klientalist Ağlar*, Toplum ve Bilim Dergisi, 116, 21-54.
- Laçiner Ö (2005) *Merkez(ler) ve Taşra(lar) Dönüşürken*, Taşraya Bakmak, Tanıl Bora (ed), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lewis B (2004) *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Metin Kıratlı (çev), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Mardin Ş (2003a) *Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci*, Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin Ş (2003b) *Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez Çevre İlişkileri*, Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin Ş (2004a) *Tanzimattan Sonra Aşırı Batılılaşma*, Türk Modernleşmesi Makaleler 4, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin Ş (2004b) *Türkiye: Bir Ekonomik Kodun Dönüşümü*, Türk Modernleşmesi Makaleler 4, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin Ş (2005) *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin Ş (2006) *İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç C (1983) *Batı’da ve Bizde Aydının Serüveni*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (1), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç N (2005) *Adab-ı Muaşeret: Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Naima Mustafa Efendi (1967) *Naima Tarihi (1)*, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul.
- Oktay A (1995) *80’lerde Türkiye’de Kültürel Değişim*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (13), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oyan O (1995) *1980 Sonrasının Mali-İktisadi Yapısı*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (13), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ödman P J (2007) *Hermeneutics in Research Practice, The Principles of Knowledge Creation*, Mpg Books, Cornwall.
- Pamuk O (2009) *Kara Kitap*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pekdemir M (2005) *Taşranın Taşı Toprağı Altında Ne Vardır? , Taşraya Bakmak*, Tanıl Bora (ed), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Püsküllüoğlu A (2007) *Türkçe Sözlük*, Can Yayınları, İstanbul.
- Şenel A (2001) *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Sezer B (2000) *Doğu-Batı Ayrımı*, Doğu Batı Dergisi, 2, 31-37.
- Şenatalar B (1995) *1980’li Yıllarda Türkiye’de Devlet Harcamaları*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (13), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şimşek A (2005) *Yeni Orta Sınıf*, L Yayıncılık, İstanbul.
- Tanpınar A H (2007) *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tekeli İ (2004) *Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı*, Modern Türkiye’de siyasi düşünce (3), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Turhan M (1959) *Garplılışmanın Neresindeyiz? , Türkiye Basımevi*, İstanbul.
- Türkeş A Ö (2005) *Orda Bir Taşra Var Uzaktan... , Taşraya Bakmak*, Tanıl Bora (ed), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ülgener S (2006a) *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Derin Yayınları, İstanbul.

Ülgener S (2006b) Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler, Derin Yayınları, İstanbul.

Ülken H Z (1994) Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul.

Yavuz H (2000) Batılılaşma Değil, Oryantalistleşme, Doğu Batı Dergisi, 2, 100-102.

Zürcher E J (2006) Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Yasemin Saner Gönen (çev), İletişim Yayınları, İstanbul.